

GELENEĞİN GELECEĞİ: SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS UNSURU OLARAK ÂŞIKLIK

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Doç. Dr. Evrim ÖLÇER ÖZÜNEL

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü
Evrin.ozunel@hbv.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8719-5274

Gönderim Tarihi: 28.11.2019 Kabul Tarihi: 18.12.2019

Alıntı: ÖLÇER ÖZÜNEL, Evrim (2019). "Geleneğin Geleceği: Somut Olmayan Kültürel Miras Unsuru Olarak Âşıklık", *AHBV Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (1) 39-45.

ÖZ: Âşık sanatı kökleri çok derinlerde olan ve günümüzde de devam eden bir gelenektir. Türk dünyasının da ortak mirası olarak çeşitlenen bu geleneğin UNESCO'nun 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi açısından da değeri yadsınamaz. Yaşayan mirasları küreselleşme, aşırı ticarileşme, kentleşme gibi kültürü yıpratıcı etkilerden korumayı hedefleyen bu sözleşme hâlihazırda 178 ülke tarafından onaylanmıştır. Sözleşme çeşitli organ ve yapılarıyla İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi'nde yer alan unsurların korunmasını teşvik etmektedir. Sözleşmede koruma kavramı yerel, ulusal ve uluslararası boyutlarıyla birlikte düşünülmesi gereken çok katmanlı, çok paydaşlı ve çok boyutlu, uzun soluklu bir süreç olarak ele alınmaktadır. Âşıklık geleneği ile ilgili yapılan akademik çalışmalar, yerel yönetimlerce düzenlenen şenlikler, devletin mirasın taşıyıcılarına yönelik kültür politikaları korumanın önemli boyutlarına işaret etmektedir. Ancak âşıklık geleneğinin kuşaktan kuşağa aktarılması, gelecek kuşaklara bir vizyon oluşturacak biçimlerde korunması ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda yaşatılması için kültür politikalarının telif hakları, geleneksel bilginin korunması, somut olmayan kültürel mirasın korunması, yaşayan insan hazineleri gibi uluslararası toplumun da benimsediği bazı yaklaşımların göz önünde bulundurulması önemlidir. Burada âşıklık geleneğinin dününden çok geleceği hakkındaki düşünceler ve sorunlar Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (UNESCO 2003) bağlamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Âşıklık geleneği, UNESCO, somut olmayan kültürel miras, koruma yaklaşımları.

The Future of Tradition: Minstrelsy as an Element of Intangible Cultural Heritage

ABSTRACT: The art of minstrelsy is a deep-rooted tradition surviving into the present. Undeniable is the value of this tradition, accepted as the common heritage of the Turkish world, in terms of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage adopted by UNESCO in 2003. This Convention, designed to safeguard the living heritages from the damaging effects on culture such as globalization, over-commercialization, urbanization, and so on, has been undersigned by 178 countries so far. The Convention is in favour of the safeguarding of the items in the Inventory List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity with their various organs and structures. The concept 'safeguarding' in the Convention is treated as a multi-layered, multi-partnered, multidimensional and long-running one that should be considered along with its local, national and international dimensions. The academic studies conducted on the tradition of minstrelsy, the festivals organized by the local administrations, the state's cultural policies toward the carriers of the heritage all point to the significant dimensions of the safeguarding. For the tradition of minstrelsy to be handed down from one generation to another, safeguarded in such a way as to set a vision for the posterity and continued in accordance with the sustainable development principles, however, it is of importance that the cultural policies should be developed with consideration paid to some approaches also adopted by the international circles such as copyright, safeguarding of the traditional information, safeguarding of the intangible cultural heritage, living human treasures, etc. In this study, the problems and considerations more about the future of the tradition of minstrelsy than its past are revealed and discussed within the context of Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (UNESCO 2003).

Key Words: Tradition of minstrelsy, UNESCO, intangible cultural heritage, safeguard approaches.

Kökleri kültürümüzün uzak geçmişine dayanan âşıklık geleneği, geçirdiği dönüşümlerle birlikte kültürel mirasa çeşitlilik katan varlığını sürdürmektedir. Âşıklık geleneği, hızlı yaşam tarzları, tüketime dayalı popülerleşme ve hep aynı kalacakmış gibi gelen gelenek, görenek ve âdetlerin ansızın dönüştüğü yirmi birinci yüzyılda varlığını sürdürmesine karşın giderek cılızlaşmakta, gelenekle bağları zayıflamakta, bağlamından uzaklaşmakta ve özellikle genç kuşaklar arasındaki albenisini kaybetmektedir. Bu nedenle de korunması ve gelecek kuşaklara

aktarılması gereken bir geleneksel unsur olarak karşımıza çıkar. Nebi Özdemir “Âşıklık Geleneği ve Medya” başlıklı makalesinde âşıklık geleneğinin, Türk kültürünü ve edebiyatını oluşturan temel geleneklerden biri olduğunu söyler. Özdemir’e göre sözlü kültür bağlamında Türk kültürünün gen haritası, Türk kimliğinin sağlıklı şifreleri, şamanın, ozan-baksının Anadolu’daki ardılı olan âşiklar tarafından taşınmış ve taşınmaya devam etmektedir. Özdemir, tam da bu nedenle kültürün yaşatılmasında âşikların, önemli işlevler üstlendiğini belirtir (Özdemir, 2011, s. 33). Bu nedenle kültürün kuşaktan kuşağa aktarımında önemli yeri olan âşikların günümüzde kent ortamında ve medyadaki konumlarını, modern mekânlardaki konumlarını incelemek, UNESCO’nun somut olmayan kültürel mirasın korunması stratejisi bakımından da önem taşımaktadır.

Somut olmayan kültürel mirasın önemli öğelerinden biri olan âşıklık geleneğinin nasıl korunması gerektiği konusu önemlidir. Geleneğin yaşatılarak mı yoksa dondurularak mı korunacağı meselesi akademik tartışmalara da konu olmuştur. Nebi Özdemir, geleneğin, geçmişten hareketle geleceğin yaratılması olduğunu, statik değil dinamik bir süreç olduğunu ifade eder ve bu dinamik sürecin geleneğin temeli olduğunu vurgular (Özdemir, 2012, s. 18). Bu nedenle kaygan bir zeminde sürekli değişen bir geleneği koruma, yaşatma ve gelecek kuşaklara aktarma meselesine bütünsel bir yaklaşım gerekmektedir. Koruma kavramı yerel, ulusal ve uluslararası boyutlarıyla birlikte düşünülmesi gereken çok katmanlı, çok paydaşlı ve çok boyutlu, uzun soluklu bir süreç olarak ele alınmalıdır. Âşıklık geleneği ile ilgili yapılan akademik çalışmalar, yerel yönetimlerce düzenlenen şenlikler, devletin mirasın taşıyıcılarına yönelik kültür politikaları korumanın önemli boyutlarına işaret etmektedir. Ancak âşıklık geleneğinin kuşaktan kuşağa aktarılması, gelecek kuşaklara bir vizyon oluşturacak biçimlerde korunması ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda yaşatılması için kültür politikalarının telif hakları, geleneksel bilginin korunması, somut olmayan kültürel mirasın korunması, yaşayan insan hazineleri gibi uluslararası toplumun da benimsediği bazı yaklaşımların göz önünde bulundurulması önemlidir. Bu bağlamda âşıklık geleneği ve somut olmayan kültürel miras ilişkisine daha yakından bakmak gerekir. Burada âşıklık geleneğinin dününden çok geleceği hakkındaki düşünceler ve sorunlar Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (UNESCO 2003) bağlamında ele alınacaktır. Ayrıca söz konusu Sözleşme etrafında geliştirilen temel tartışmalar âşıklık geleneği merkeze alınarak özetlenecektir. Bu nedenle öncelikle Sözleşme’den ana hatlarıyla söz edilecek ve önerdiği koruma yaklaşımları âşıklık geleneği bağlamında ele alınacaktır. Türkiye’de hem akademik hem de popüler bağlamda Sözleşme’nin önerdiği İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi’nin özünde bir unsurun listeye girmesinin yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde ne anlama geldiği âşıklık geleneği özelinde tartışılacaktır. Sonuçta ise unsurun listeye alınmasıyla birlikte önerilen, uygulanan, hedeflenen koruma perspektifleri eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilecek, âşıklık geleneğinin bugün yüzleşmek zorunda olduğu sorunlar ve dikkat edilmezse unsurun dejenerasyonuna zemin hazırlayabilecek turistifikasyon, yeniden canlandırma (revitalizasyon) ve aşırı ticarileşme gibi hususlar çözüm önerileriyle birlikte tartışılacaktır.

UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi 2003 yılında yürürlüğe girmiş ve Türkiye bu Sözleşmeye 2006 yılında taraf olmuştur. Türkiye Sözleşme’nin uygulanma aşamasından bugüne değin karar verme ve politika üretme mekanizmaları içinde aktif rol almıştır. Uluslararası alanda Sözleşme’nin uygulama yönergesine uzman desteği vermiş ve koruma planlarına ortak olmuştur. Sözleşmeye taraf olunan süre içinde yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde kültürel mirasın yaşatılarak korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması konusunda üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, özel sektör, gençler ve geleneğin taşıyıcıları ile birlikte hareket edilerek politikalar üretilmiş ve uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Ocal Oğuz, “Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel İfadelerin Çeşitliliği” başlıklı makalesinde Somut Olmayan Kültürel Mirasın (SOKÜM) Korunması Sözleşmesi’nin, bir toplumun kendi kültürel kimliğinin bir parçası olarak gördüğü ve kuşaktan kuşağa aktarmak suretiyle günümüze kadar getirdiği somut olmayan kültürel miraslarını korumasına ve gelecek kuşaklara aktarmasına katkı sağlayacak yol, yöntem ve imkânları tanımladığını belirtir. Oğuz’a göre bu Sözleşme ile oluşacak ulusal envanterler, somut olmayan

kültürel miras unsurlarının ulusal, İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi ve Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Miras Listesi ise hem ulusal hem de uluslararası süreçlerde Sözleşme’de tanımlanan mirasların nasıl korunması gerektiğini biçimlendirmekle, öteden beri hemen her toplumda dile getirilen kültürümüz ölüyor şeklindeki yakınmalara da bir anlamda cevap vermektedir (Oğuz, 2009, s. 8). Oğuz’un belirttiği üzere söz konusu koruma yaklaşımları “kültürümüz ölüyor” diye hayıflanmak yerine kültürü gelecek kuşaklara yaşatarak aktarmayı hedefler. Bu hedef doğrultusunda âşıklık geleneği 2009 yılında UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi doğrultusunda oluşturulan Hükümetlerarası Komite’nin 4. toplantısında “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesine” kabul edilmiştir. Bu noktada sorulması gereken sorulardan biri de koruma planının bir parçası olan liste meselesinin unsurun temsilini mi yoksa tescilini mi sağladığıdır. İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi, Sözleşmeye taraf olan 165 ülke tarafından onaylanmış ve belirli kriterlere bağlanmış unsurların yerel, ulusal ve uluslararası alanlarda korunması ve korunmasıyla ilgili farkındalık geliştirilmesini teşvik etmek için oluşturulan bir listedir. Listedeki unsurlar herhangi bir ülkenin tekelinde değildir. Bu bağlamda liste bir tescil işlevi görmez. Listeye bir unsurun kaydedilmesi ile ilgili belirlenmiş kriterler bulunmaktadır. Sözleşmenin uygulama yönergesinin 1.2 bölümünde bu kriterlere yer verilir. Bu kriterlerden biri unsurun Sözleşme’de belirtilen SOKÜM alanlarından birine dâhil olması gerekliliğidir. İkincisi unsurun listeye kaydedilmesi mirasın yaşamasına ve miras hakkında duyarlılığa katkıda bulunmalı ve diyalogu teşvik etmelidir; böylece dünya çapında diyalogu geliştirmeli ve kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına saygı göstermelidir. Üçüncü önemli nokta unsuru korumak için planlanan koruma yaklaşımlarının gerçekçi ve geçerli olmasıdır. Dördüncü kriter, listeye sunulan unsurun topluluğun mümkün olan en çok katılımını sağlaması ve mümkün olduğu kadar listeye unsurun taşıyıcılarının rızalarıyla sunulmasıdır. Beşinci kriter ise unsurun temsil ettiği ülkenin ulusal envanterine kayıtlı olması hâlidir (http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/ICH-Operational_Directives-6.GA-PDF-EN.pdf). Âşıklık geleneği bu kriterlerin tamamını sağlamaktadır. Özetle Temsili Liste somut olmayan kültürel mirası daha gözle görülür kılmak, önemi konusunda bilinçlenmeyi sağlamak ve kültürel çeşitliliğe saygı içinde diyalogu desteklemek için, taraf devletlerin teklifi üzerine, insanlığın somut olmayan kültürel mirasının temsili bir listesi olarak hazırlanır, güncellenir ve yayımlanır. Listede yer alan hiçbir unsur belirli bir ülkenin adına tescil edilmez. Unsurun temsili listeye kaydedilmiş olması yalnızca unsuru sunan ülkenin bu mirası korumaya yönelik daha duyarlı olduğunu, farkındalık yaratıcı ve topluluğun katılımını sağlayıcı eylem planları olduğunu gösterir.

Âşıklık geleneği Türkiye’de kökleri sosyal hayata çok derinden bağlı bir gelenektir ve topluluk için önemli bir kimliktir; bu gelenek usta çırak ilişkisiyle kuşaktan kuşağa aktarılmakta ve sürdürülmektedir. Bu unsurun temsili listeye kaydedilmesi yalnızca SOKÜM’ün görünürlüğüne katkıda bulunmaz aynı zamanda özellikle gençlerin bu mirasa sahip çıkmasına ve topluluğun yakınlaşmasına vesile olabilir. Böylece ulusal ve uluslararası alanda güçlü bir etki bırakır. Listeye sunulan ve kabul edilen unsur, âşık kahvelerinin yeniden canlandırılması, eğitim faaliyetleri ile desteklenmesi gibi kapsamlı bir koruma yaklaşımıyla desteklenmektedir. Ayrıca âşıklık geleneği Temsili Liste’ye sunulurken hükümet, sivil toplum ve icra edenlerin ortak rızası alınmıştır ve unsur Türkiye’nin ulusal envanterine kayıtlıdır.

Âşıklık geleneğinin İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesine alınması geleneğin yüz yüze olduğu sorunların sistematik bir koruma planıyla gündemde kalmasına yardım etmiştir. Nitekim Metin Ekici “Âşıklık Geleneğinin Güncel Sorunları” başlıklı makalesinde geleneğin güncel sorunlarını “Âşık Geleneğinde Usta-Çırak Sorunları, Âşıkların Eğitim Sorunları, Âşıkların İcra Yerleri ve Zamanı ile İlgili Sorunlar, Âşıkların Oluşturduğu Dernekler Sorunu, Âşıkların İş, Gelir ve Sosyal Güvence Sorunları, Âşıkların İletişim Araçları, Toplum İlgisi ve Dinleyici Sorunları” olmak üzere altı başlık altında toplamıştır (Ekici, 2011, s.18). Ekici, usta-çırak sorunlarının çözümü için usta âşıkların üniversiteler ve bakanlık iş birliğiyle belirlererek bir sertifika verilmesini ve yeni çıraklar yetiştirmelerinin teşvik edilmesini önerirken, âşıkların eğitim sorunu başlığı altında âşıkların büyük bir çoğunluğunun ilkökul mezunu olduğunu ve âşık şiirindeki tür, şekil ve diğer meselelere dair bilgilerinin olmadığını ifade eder. Ekici, bu

eksikliğin yine üniversite ve bakanlık ortaklığıyla verilecek eğitim seminerleri sayesinde giderilebileceğine dikkat çeker ve geleneğin icra yeri ve zamanına dair sorunların genellikle âşıkların düzensiz bir biçimde ve zamanda sanatlarını icra ettiklerinden kaynaklandığını belirtir. Bir düğünde, festivalde, kahvehanede veya konserde belirli bir zaman takvimine bağlı olmayan icraların geleneğin yaşatılması konusunda eksik kaldığının bunun yerine Erzurum, Kars, Sivas, Konya, İstanbul, Ankara, İzmir gibi merkezî yerlerde bakanlık ve yerel yönetim iş birliği ile bir takvime bağlı, mekânı belli düzenli bir icranın sürdürülmesinin önemli olduğunu söyler (Ekici, 2011, s.19-21). Ekici'nin âşıklık geleneğinin ve âşıkların sorunlarına yönelttiği dikkatler UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde önerilen koruma yaklaşımlarıyla çözümlenebilecek türdendir. Dolayısıyla âşıklık geleneğinin gelecek kuşaklara sağlıklı bir biçimde aktarılabilmesi için Sözleşme yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde bir anahar olarak kullanılabilir. Bütün bunların yanında Sözleşme'nin gözden kaçırdığı pek çok noktanın milli politikalarla da desteklenmesi ve yürürlüğe sokulması da önem taşımaktadır.

Bu noktada âşıklık geleneğinin neden UNESCO koruma yaklaşımlarıyla desteklendiği üzerinde daha ayrıntılı düşünmek gerekecektir. Âşıklık geleneği insanlığın zihninde barışı tesis etmek, kültürlerin yakınlaşmasını sağlamak gibi UNESCO idealleriyle uyumludur. Âşıklık geleneği Sözleşmenin beş temel alanından en az 3'ü ile ilişkilidir. Bu geleneğin kökleri çok eskidir, dolayısıyla geleceğe aktarılması yaşamsaldır. Bunun yanı sıra âşıklık geleneği uluslararası iş birliğine uygun ve özellikle Türk dünyasını bir araya getirebilecek ortak bir değerdir. Âşıklık geleneği bu bağlamda kültürlerarası yakınlaşma için de önemli bir enstrümandır. Ayrıca âşıklık geleneğinin ekonomik ve sosyal bir değeri vardır; dolayısıyla sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik yönünü desteklemektedir. Önemli bir başka nokta da âşıklık geleneğinin modernleşme ve küreselleşmenin baskın etkisine karşın kent ortamında hâlihazırda yaşıyor olmasıdır.

Âşıklık geleneği kent ortamında yaşamaya devam etmesine karşın daha önce de belirtildiği gibi kimi zorluklarla karşı karşıyadır ve albenisini yitirmek üzeredir. Pınar Dönmez Fedakâr ve Mustafa Gültekin "Kente Göç Eden Âşıklar ve Kent ortamında Âşık Olmak" başlıklı makalede İzmir kent merkezinde yürütülen bir projenin sonuçlarını değerlendirmiş ve kent kültürü içinde var olmaya çalışan âşıkların durumunu incelemiştir. Onlara göre kentin sosyal yapısı ve dinleyici kitlesinin sadece Doğu Anadolu bölgesinden göç eden bireylerden oluşması âşığın etkinlik alanının daralmasına neden olmuş, dinleyici kitlesinin genişlemesi veya göçle gelen ailelerin ikinci, hatta üçüncü kuşaklarının ve âşıkların kısmen de olsa kentleşmesi gelenekte bazı değişimleri de beraberinde getirmiştir. Makalede bu değişimlerin genel olarak şiirde kullanılan dil ve âşık havalarında, geleneğin icra yeri ve zamanında ve usta-çırak ilişkisinde açıkça görüldüğü belirtilir (Fedakâr ve Gültekin, 2011, s.63). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi tam da bu noktada işlevseldir ve cazibesini yitirmeye başlayan geleneğin yeniden canlandırılmasını teşvik eder.

Yukarıda belirtildiği üzere âşıklık geleneği uluslararası iş birliğine uygun ve özellikle Türk dünyasını bir araya getirebilecek ortak bir değere dönüştürülebilir ve kültürlerarası yakınlaşma için de önemlidir. Bu bağlamda âşıklık geleneğinin Türk dünyası ve bölge ülkeleriyle ilişki kurmak ve ortak değerleri tespit etmek bakımından da işlevi bulunmaktadır. Âşıklık geleneği Sözleşmeye taraf ülkelerin bazıları tarafından da İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Temsili Listesine kaydedilmiştir. Bu ülkeler Azerbaycan (Azerbaycan Âşık Sanatı, 2009), Kırgızistan (Kırgız Destan Anlatıcıları Akın Sanatı, 2008), Kazakistan (Geleneysel Kazak Dombra Küy Sanatı, 2014), İran (Horasan Baksılarının Müziği, 2010) Özbekistan-Tacikistan (Şeş Makam Müzik, 2008). Türkmənistan, (Koroğlu Destan Sanatı, 2015), Kırgızistan (Aytıs-Aytış, Doğaçlama Sanatı, 2015). Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan (Dede Korkut Mirası: Destan Kültürü, Halk Masalları ve Müzik 2018). Listeye kaydedilen diğer ülkelere ait unsurların pek çoğu Anadolu sahasında da varlığını sürdüren âşıklık geleneğiyle ilişkili unsurlardır. Bu nedenle ilerleyen yıllarda bu unsurların çok uluslu dosyalara dönüştürülerek ortak kültürel miras alanları olarak koruma altına alınması da mümkün görünmektedir. Türk dünyası ve bölge ülkelerini de bir araya getirebilecek bir potansiyele sahip Sözleşme UNESCO'nun 2013-2023 yılları arasındaki kültürlerarası yakınlaşma ve on yılı programı bağlamında da dikkate değerdir.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde belirtildiği üzere kültürel mirasın korunması, mirasa saygı gösterilmesi, uluslararası işbirliği ve yardımlaşmanın teşvik edilmesi, unsurla ilgili ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığın artırılması ve karşılıklı değerliliğinin sağlanması sözleşmenin amaçlarının başında yer almaktadır. Sözleşmenin koruma stratejisi statik ve durağan bir yol önermez. Sözleşme, 2030 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle uyum içerisinde sürdürülebilirliğe, aşırı ticarileşme ve aşırı turistikleşmeye neden olmayacak biçimde unsurun yeniden canlandırılmasının teşvik edilmesine önem vermektedir. Bu nedenle de sözleşme çerçevesinde temsili listeye kaydedilen bir unsurun öncelikle ayrıntılı bir envanter bilgisinin oluşturulmasına ve ardından yaşatılarak korunması için gereken tedbirlerin alınarak gelecek kuşaklara aktarılması gerekliliğine vurgu yapar. Âşıklık geleneği sözü edilen sürdürülebilir kalkınma pratikleri açısından da önemlidir. Ekonomik ve sosyal yönü güçlü olan âşıklık geleneği işlevsel koruma eylem planlarıyla desteklendiğinde genç kuşaklar için önemli bir istihdam alanı yaratabilecek potansiyele sahiptir. Topluluğun bir araya gelerek eğlenebilmesini, genç ve yaşlı kuşakların bir araya gelerek sosyalleşmesine olanak sağlayan performansa dayalı âşıklık geleneği sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin sosyal yönüyle de uyum içerisindedir.

Bunun yanı sıra Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi bütünsel ve insan odaklı bir koruma strateji önermektedir. Sözleşmenin önerdiği koruma stratejileri âşıklık geleneği bağlamında da anlamlıdır. Sözleşme açısından mirasın taşıyıcıları ve topluluğun katılımı, topluluğun farkındalığı önemlidir. Âşıklık geleneği söz konusu olduğunda mirasın taşıyıcıları olan âşıkların mirasa katılan ve mirası sürdüren bireylere dönüşmesi önemlidir. Sözleşme sürekli bir biçimde bu hususta kapasitenin artırılması, formel, informal ve non-formel eğitim, kültür politikaları (devlet, bakanlıklar), yerel yönetimler, gençlik, üniversiteler, sivil toplum örgütlerinin de desteğiyle mirasın kuşaktan kuşağa aktarılmasını ve mirasın özellikle gençlerin gündelik yaşamına sokulması ve sürdürülebilirliğini garanti altına alınmasını önermektedir. Bunun içinse yaygın ve örgün eğitim aracılığıyla, somut olmayan kültürel miras müzeleriyle, araştırma ve uygulama projeleri ile gerçekleştirilecektir.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, miras alanları olarak temel alanlar belirlemiştir. Bu alanlar içinde somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar; gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler; doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar ve el sanatları geleneği olarak belirlemiştir (<http://www.unesco.org/culture/ich/en/convention>). Öcal Oğuz "Somut Olmayan Kültürel Miras Yaşayan Âşık Sanatı Uluslararası Sempozyum Bildirileri kitabının "Önsöz"ünde âşıklık geleneğinin sözü edilen bu beş alandan en az üç tanesiyle yakından ilişkili olduğunu belirtir. Oğuz, bu geleneğe halk edebiyatının önemli bir alanını oluşturan halk şiirine kaynaklık ederek Sözleşme'nin "somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar" alanında kendine yer bulduğunu belirtir. Ayrıca Âşıklık geleneği bir performans olduğu için Sözleşme'nin "gösteri sanatları" alanıyla da ilişkilidir. Yanı sıra âşıklık geleneği toplumun genç ve yaşlı kuşaklarını bir araya getirmesiyle, eğlence ve birleştirme işleviyle de "toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler" başlığıyla Sözleşme'nin vurgu yaptığı koruma alanları içine girmektedir (Oğuz, 2011, s. VII). Tüm bu yönleriyle âşıklık geleneği Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin üzerinde durduğu miras ve koruma kavramlarına uygun bir geleneksel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda da dile getirildiği üzere UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kültürel unsurların korunması yoluyla insanlığın zihninde barışın tesis edilmesini hedefleyen bir sözleşmedir. Sözleşmenin bu bağlamda İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi, Yaşayan İnsan Hazinesi gibi koruma planları Âşıklık geleneğinin yaşatılarak korunması hususunda işlevlidir. Âşıklık geleneği, kökleri binyıllar öncesine uzanan gövdesi bugünü anlamlandıran dalları ise geleceğe aktarımı simgeleyen bir ağaca benzetilebilir. Farklı icra biçimleriyle pek çok farklı bağlamda icra edilen bu gelenek pek çok açıdan dikkate değerdir. Âşıklık geleneğinde saz, söz ve insan iç içedir. Geleneğin temsilcisi olan âşık UNESCO'nun 1994 yılından beri sürdürdüğü Yaşayan İnsan Hazinesi Programı açısından önemlidir. Aynı zamanda aşığı dinlemeye gelenler de yine toplumsal katılıma işaret etmeleri

bakımından UNESCO idealleri içinde kendine yer bulur. Bu nedenle Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Araştırma ve Uygulama merkezinde bu alandaki akademik çalışmalarını güçlendirmek amacıyla bir sempozyum düzenlenmiş ve âşık sanatının ustalarıyla bilim insanları buluşturulmuştur. Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi; UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü'nün katkılarıyla 29–30 Kasım 2007 tarihlerinde “Somut Olmayan Kültürel Miras: Yaşayan Âşık Sanatı” adıyla Ankara’da bir araya gelmişlerdir. Gelenek içinde insan ve insanın önemine yapılan bu vurgu Öcal Oğuz ve Selcan Gürçayır tarafından da ifade edilmiştir. Oğuz ve Gürçayır yukarıda zikredilen sempozyumda sunulan bildirimlerin yer aldığı kitaptaki makalelerinde Yaşayan İnsan Hazinesi programının âşıklık geleneği için öneminden söz ederler. Oğuz ve Gürçayır “Yaşayan İnsan Hazinesi Programı ve Âşıklar” adlı makalede bu programın önemini şu biçimde aktarır.

Yaşayan İnsan Hazinesi Programı'nın kurulmasının teklif edilmesinin en öne çıkan nedenlerinden biri somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğine ve sürdürülebilirliğine en büyük tehditlerden birinin geleneksel zanaatkarlar, geleneksel müzik, dans ve tiyatro icracıları gibi somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarının ve uygulayıcılarının sayısının gittikçe azalmasıdır. UNESCO Ulusal Yaşayan İnsan Hazinesi Programlarının kurulmasının amaçlarını sıralar. Bu amaçlardan biri yüksek tarihi, sanatsal veya kültürel değere sahip olan bir somut olmayan kültürel miras ürününün icra edilmesi, canlandırılması ya da yeniden üretilmesi için gereken bilgi ve becerileri korumaktır. Bir başkası yaşayan insan hazinelerinin bilgilerinin ve yeteneklerinin geliştirilmesini ve sürdürülmesini sağlamaktır. Ayrıca bu program yaşayan insan hazinelerinin yeteneklerinin ve bilgilerinin daha sonraki nesillere resmi ve resmi olmayan eğitim programlarıyla aktarılmasını kolaylaştırmayı da hedeflemektedir. Tüm bunların yanı sıra somut olmayan kültürel mirasla ilgili (video, ses kayıtları, yayınlar vb.) belgelemeye ve kaydetmeye katkı vermek ve yaşayan insan hazinelerinin becerilerinin ve yeteneklerinin yayılmasını sağlamak da programın hedefleri arasında yer almaktadır. Onlara göre bu program aynı zamanda somut olmayan kültürel miras aktarıcılarında farkındalık yaratmayı ve toplumda ulusal ya da uluslararası düzeyde destek sağlayarak gençleri somut olmayan kültürel miras ürünlerinin canlandırılması ve yeniden yaratılması için gereken becerileri ve bilgiyi edinme ve öğrenme konusunda desteklemeyi de amaçlamaktadır. (Oğuz ve Gürçayır, 2001, s.17).

Türkiye’de bu programda yirmiyi aşkın miras taşıyıcısı bulunmaktadır. Ancak âşıklık sanatını temsilen 2014 yılında vefat eden Âşık Şeref Taşlıova ve 2012 yılında vefat eden Neşet Ertaş, 2010 yılında Yaşayan İnsan Hazinesi olarak ilan edilmişlerdir. Âşık Şeref Taşlıova ve Neşet Ertaş bu onursal unvanı ülke içinde ve dışında temsillerinde kullanmışlardır.

Bu noktada âşıklık geleneği UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesine kaydedildiği 2009 tarihinden itibaren koruma faaliyetleri bağlamında neler yapıldığına dikkat çekmek gerekir. Bu konuda 2009 yılından bu yana UNESCO koruma yaklaşımları doğrultusunda faaliyetler yürütülmektedir. Bunlardan ne önemlilerinden biri yukarıda da zikredildiği gibi 2010 yılında geleneğin önemli temsilcilerinden Âşık Şeref Taşlıova'nın ve Neşet Ertaş'ın Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından “Yaşayan İnsan Hazinesi” olarak ilan edilmesidir. Bunun yanı sıra Kars'ta, Doğu Anadolu'da Kültür Turizmi İçin İttifaklar Birleşmiş Milletler Ortak Programı kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Kars Belediyesi'nin iş birliği ile Âşık Kültür Evi 2011 yılında kurulmuş, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri* adlı bir kitap ve CD yayımlanmıştır. Daha önce yapılan âşıklar bayramı, âşıklar şöleni gibi faaliyetlerin çoğu UNESCO anılarak devam ettirilmiştir. Üniversitelerde bu hususta UNESCO yaklaşımları dikkate alınarak sempozyumlar düzenlenmiştir. UNESCO-Yaşayan İnsan Hazinesi tespit edilmesi ve “Anadolu’da İcra Edilen Uzun Havalarda” projesi doğrultusunda Ankara Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğünden Folklor Uzmanları tarafından video kayıtları yapılmıştır. Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi’nde periyodik olarak âşık atışmaları, hikâye anlatma günleri ve âşık şölenleri gerçekleştirilmiştir. Tüm bunların dışında âşıklar, medyada daha sık yer almış ve geleneğin devamını sağlayacak çıraklar yetiştirmeye başlamışlardır.

Şüphesiz tüm bu iyi niyetli çabalar pek çok açıdan yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle âşıklık geleneği ile ilgili yapılacak bundan sonraki proje, araştırma ve performansla yönelik çalışmaların daha bütünsel yaklaşımlarla desteklenmesi önemlidir. Bunun için koruma yaklaşımlarının merkezinde insanın/âşığın bulunması gerekliliğinin altı çizilmelidir. Bunun yanı sıra bu alanda faaliyet gösterecek güçlü bir sivil toplum kuruluşunun oluşturulması ivedilikle gerekmektedir. Elbette mirasın taşıyıcıları için kültürel mekânların titizlikle yeniden canlandırılması âşıklık geleneğinin kent ortamında da sürdürülebilmesini kolaylaştıracaktır. Kuşaktan kuşağa aktarımı sağlayacak projeler geliştirilmeli, mirasın taşıyıcılarının sorunları yapılacak bilimsel araştırmalarla tespit edilmeli ve buna bağlı eylem adımları oluşturulmalıdır. Ayrıca telif sorunları da geleneksel bilginin korunması ve markalaşma gibi unsurlar dikkate alınarak çözümlenmeli ve bütünsel koruma yaklaşımlarının gençlik, üniversiteler, STK'lar, yerel yönetimler, ilgili bakanlıklar uyumlu hareket etmelidir. Ancak elbette tüm bu iyi niyetli çabaların aşırı ticarileştirme, aşırı turistikleştirme, fanatikleşme, değer ve bağlamından uzaklaşma gibi tehlikeler göz önüne alınarak devam ettirilmesi de önemlidir.

Sonuç olarak kökleri çok derinlerde olan, dalları ve meyveleriyle ulu bir ağaca benzetebileceğimiz âşıklık geleneği tutarlı ve değer odaklı koruma yöntemleriyle yerel, ulusal ve uluslararası alanda korunmaya ve temsil edilmeye devam edilmelidir. UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi ve de Yaşayan İnsan Hazine Programı da bu konuda birer işlevsel araç olarak kullanılmalı ve bu kadim geleneğin geleceğe vizyon oluşturabilmesi için yaşatarak korunması ve aktarılması sağlanmalıdır.

Kaynaklar

- Ekici, Metin (2011). “Âşıklık Geleneğinin Güncel Sorunları” Öcal Oğuz, Selcan Gürçayır (ed.) *Somut Olmayan Kültürel Miras Yaşayan Âşık Sanatı Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*. Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları, ss. 7-15, Ankara.
- Fedakâr Dönmez, Pınar, Gültekin Mustafa (2011). “Kente Göç Eden Âşıklar ve Kent Ortamında Âşık Olmak”. Sorunları” Öcal Oğuz, Selcan Gürçayır (ed.) *Somut Olmayan Kültürel Miras Yaşayan Âşık Sanatı Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*. Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları, ss. 59-71, Ankara.
- Oğuz, Öcal (2009). “Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel İfade Çeşitliliği” *Milli Folklor*, Yıl 21 S. 82, ss. 6-12.
- Oğuz, Öcal ve Gürçayır, Selcan (2011). “Yaşayan İnsan Hazine Programı ve Âşıklar”. Öcal Oğuz, Öcal-Selcan Gürçayır (ed.) *Somut Olmayan Kültürel Miras Yaşayan Âşık Sanatı Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*. Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları, ss. 15-22, Ankara.
- Özdemir, Nebi (2012). “Âşıklık Geleneği ve Seyahat/Göç Âşık Şenlik Örnekleme”. *Kafkas Üniversitesi-Kars İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Âşık Şenlik Sempozyumu 25-27 Mart 2012*. e.kitap <http://www.kafkas.edu.tr/dosyalar/tham/file/asiksenlik.pdf>
- Özdemir, Nebi (2011). “Âşıklık Geleneği ve Medya” Öcal Oğuz, Selcan Gürçayır (ed.) *Somut Olmayan Kültürel Miras Yaşayan Âşık Sanatı Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*. Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları, ss. 23-42, Ankara.
- UNESCO, “Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage” <https://ich.unesco.org/en/convention> (Erişim Tarihi: 20.11.2019).